

H. Gökçe

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

LEHÇE TEMASI VE BAŞKURT DİL SAHASINDAKİ ÖRNEKLERİ DIALECT CONTACT AND EXAMPLES OF IN BASHKIR LANGUAGE AREA

Abstract

Most of languages in the world area in constant contact with each other. This occurs as a result of contact of the contact-speakers. Language contact occurs during the various linguistic events. These events, the first stage of individual bilingualism appears to have emerged as a result. This type of communication between individuals bilinguality condition occurs if there would'nt be possible otherwise. Sometimes two speakers speaking the language can't be understood as mutually inadequate to communicate in a language may have. In this case the occurrence of the situation to a certain extent must bilingual. Different bilingual individuals living in the same community start contacting social language. This theme may be continue with the theme of psychological language. Individual speakers within the competence of language contact is initiated.

Dialect contact, mutual understanding between which type of language is a language events. Affect the rate of this type of language is important in contact. Bilingualism in language transfer between species, occurs at the time the initial phonetic or lexical level may expand the scope. Sometimes dialect contact and interaction can result morphological changes.

In this article, Bashkir Turkish dialect contact the subject was discussed. What level of contact is occurs in the dialects were explained. The article consists of two parts. The term'dialect contact' was explained in the first part. Contact the formation stages and the necessary conditions are stated. In the second part of the study, Bashkir languages spoken in the field of geography located close to the contact of the accent samples were examined. Also stemming from this example that language to determine the level of contact between species werw studied. In the study were used synchronic methods.

Key Words

The theme of the dialect, language contact, Bashkir Turkish, Tatar Turkish.

Özet

Yeryüzündeki dillerin pek çoğu birbiriyle sürekli temas hâindedir. Bu temas dil konuşurlarının iletişimleri sonucunda gerçekleşir. Dil temasları sırasında çeşitli linguistik olaylar meydana gelir. Bu olaylar, ilk aşamada bireysel iki dilliliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmış gibi görünür. Bu tür iki dillilik durumu bireyler arasında iletişimin başka türlü mümkün olamayacağı durumlarda gerçekleşir. Bazen karşılıklı anlaşılabilen dilleri konuşan iki konuşmacı vasat bir dille iletişim kurmak zorunda kalabilir. Bu durumda belirli ölçüde iki dillilik durumunun ortaya çıkması gerekir. Aynı toplumda yaşayan farklı dilli bireyler zamanla sosyal dil temasını başlatırlar. Bu temas, psikolojik dil temasıyla devam edebilir. Bireysel konuşmacıların yetkisi dâhilinde dil teması başlamış olur.

Lehçe teması, karşılıklı anlaşılabilen dil türleri arasında gerçekleşen bir dil olayıdır. Bu temasta dil türlerinin birbirlerini etkileme oranları önemlidir. Dil temasındaki iki dillilik durumu, lehçe teması için söz konusu değildir. Lehçe temasında dil türleri arasındaki transfer, başlangıçta fonetik ya da leksik seviyede gerçekleşirken zamanla kapsamını genişletebilir. Bazen lehçe teması, morfolojik değişim ve etkileşimle de sonuçlanabilir.

Bu makalede Başkurt Türkçesinin konuşulduğu sahadaki lehçe teması örnekleri ele alınmıştır. Lehçe temasının hangi seviyede gerçekleştiği açıklanmaya çalışılmıştır. Makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde lehçe teması terimi açıklanmıştır. Temasının oluşum aşamaları ve gerekli şartlar belirtilmiştir. İkinci bölümde ise, Başkurt dil sahasından tespit ettiğimiz yakın coğrafya ağızlarına ait temas örnekleri incelenmiştir. Ayrıca bu örneklerden hareketle bu dil türleri arasındaki temasın seviyesi belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada eş zamanlı metot kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Lehçe teması, dil teması, Başkurt Türkçesi, Tatar Türkçesi.

1. Lehçe Teması

1.1. Dil Karışması

Yeryüzündeki dillerin çoğu, konuşurlarının iletişimleri sonucunda birbiriyle sürekli temas hâindedir. Dil temasları gerçekleşirken çeşitli linguistik olaylar meydana gelir. Bu olaylar, ilk aşamada bireysel ikidilliliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmış gibi görünür. Bu tür iki dillilik durumu bireyler arasındaki iletişimin başka şekilde mümkün olamayacağı durumlarda gerçekleşir. Eğer karşılıklı olarak anlaşılabilen dillere mensup iki konuşmacı vasat bir dille iletişim kuracaklarsa, belirli ölçüde iki dillilik durumunun ortaya çıkması gerekir. Tek bir konuşmacının repertuarında iki veya daha fazla varyetenin bulunması, etkilenme ve etkileşim sonucunu ortaya çıkarır (Trudgill 1986: 1). Bu tür etkilenme ve etkileşimin bazıları dil bilimciler tarafından *dil karışması* (*interference*, *Interferenz*, *interférence*) olarak tanımlanmıştır. “Dil karışması”, iki dilliliğin söz konusu olduğu durumlarda, iki dilli kimselerin konuşmalarında, dillerden birinde, ötekinin etkisiyle değişmelerin meydana gelmesine denir (Aksan 1990: 29). Sosyal olarak birbiriyle temas hâlindeki diller, psikolojik olarak temasın gerçekleşmesi sonucunda bireysel konuşmacıların yetkisi dâhilinde linguistik olarak zamanla değişime uğrayabilir. Kısacası farklı dilleri konuşan bireylerin bir toplumda beraber yaşaması, farklı dillerle karşı karşıya kalmaları hâlinde dil karışması sonucunda dil teması gerçekleşmektedir (Crystal 1991: 193-194).

1.2. Lehçe Temasının Oluşum Aşamaları

Lehçe teması, dil teması gibi meydana gelmez, bir derecede karşılıklı anlaşılabilir dil türleri arasında gerçekleşir. Temas durumunun bu çeşidinde meydana gelen pek çok linguistik gelişmeyle karşılıklı anlama zorlukları ortaya çıkabilir. Ancak dil temasında olduğu gibi “iki dillilik” durumu söz konusu değildir. Bununla birlikte karşılıklı anlaşılabilen lehçeler için konuşurlarının iki dillilik yönünde bir gelişmelerinin olması ya da olmamasından ziyade birbirleri üzerindeki etkilerinin hangi ölçüde gerçekleştiği önemlidir. Bu durum fark edilebilir bir değişimin ortaya çıkmasını sağlar. Genellikle, aynı dilin tamamen anlaşılabilir farklı lehçelerindeki iki konuşmacı temas kurduğunda, konuşmacıların teması sırasında bir lehçeden diğerine transferin gerçekleştiği görülür. Bu transfer ses ya da kelime bazında gerçekleşirken daha sonra kapsamını genişletebilir. Bu tür transferlerin meydana gelme sebepleri tam olarak belli değildir. Bu çeşit linguistik gelişimi açıklamaya çalışan ilk teoriyi H. Giles geliştirmiştir. H. Giles, teorisinde, kendi lehçesinin özelliklerini başka bir lehçeye aktarma yeteneği olan bir vericinin alıcının onayını kazanmak istediği takdirde kendi aksanını diğer kişiye uyarlayabileceğini, bunun için de o kişiyle arasındaki telaffuz farklılıklarını azaltacağını belirtir. H. Giles, bu süreci *aksan birleşmesi (accent convergence)* olarak tanımlamıştır. Yine *aksan ayrılması (accent divergence)* sürecinin de ancak konuşmacıların kendilerini ayrı tutmak istemeleri veya diğerlerine olan hoşnutsuzluklarını göstermek istemeleri durumunda ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Lehçeler arasındaki bu birleşme ve ayrılma süreçleri gramatik ve leksik seviyelerde oluşabilir. Özellikle psikoloji ve iletişim gibi alanlarda araştırmalar yapan bilim adamları, bu şekildeki birleşme ve ayrılma davranışlarını, vücut hareketleri, birbirine olan yakınlık, konuşma hızı, konuşma ritmi, sessizlik, bakış yönü, göz kontağı gibi çeşitli dil bilimsel olmayan faktörleri dikkate alarak araştırmışlardır. Bu araştırmalar sonucunda da bu tarz bir birleşmenin insan davranışının evrensel bir özelliği olduğu inancı artmıştır. Sosyal ruh bilimciler göre, dil kullanımında, davranışsal birleşme belirgin olarak gözlemlenebilir. Bu tür çalışmalar için dil, iyi bir veri olarak kullanılabilir. H. Giles, buradan yola çıkarak *uygunluk teorisini (accommodation theory)* geliştirmiştir. Bu teori konuşma üzerine odaklanmıştır. H. Giles, konuşmacıların niçin başkalarının varlığında kendi dillerini değiştirdiklerini ve genişlettiklerini tartışarak açıklamaya çalışır. Ayrıca bu tip bir değişimin etkisini ve değerini de inceler.

H. Giles, birleşme ve ayrılmayı, kısa dönem temasları ve uyumun sosyal boyutu, yüksek prestij aksanına yükseltmesi veya düşürmesi açısından ele almıştır. Farklı sosyal statü aksanlarındaki konuşmacıların temasa geçtikleri zaman uygunluğun ortaya çıkmasında kimin kime uygunluk göstereceğinin belirlenmesinde hangi faktörlerin gerekli olduğu; konuşmacıların uygunluğu niçin gerçekleştirdikleri, hangi düzeyde genişlettikleri ve bunun diğerleri tarafından nasıl algılandığı konusu, H. Giles ve diğer araştırmacılar tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir (Trudgill 1986: 2).

1.3. Temasta Uygunluk Türleri

Dil bilim açısından uygunluğun sosyallikten daha çok bölgesel farklılıklar gösteren aksanlar arasında oluştuğu, araştırmalarla açıkça görülmüştür. Uygunluk kısa dönemde olduğu kadar uzun dönemde de gerçekleşmiş olabilir. Kısa dönem uygunluklarındaki kimin kime uyum sağladığının tespiti sorunu, uzun dönem temaslarında daha az sorunlu olarak karşımıza çıkar. Uzun dönem temasları, bir dilin çeşitli türlerinin farklı bölgelerdeki konuşurlarıyla uzun bir dönem içinde, buldukları coğrafyaya yaşamak için gelmiş olan hareketsiz bir azınlık arasında meydana gelir.

Yapılan araştırmalar neticesinde, linguistik uygunluğun derecesinin tespiti için uygunluk sırasında hangi linguistik özelliklerin değiştiği belirlenmeye çalışılır. Uygunluğun değişmez bir süreç mi, yoksa farklı konuşmacılar, farklı durumlar ve farklı ilişkiler karşısında linguistik olarak farklı uygunluk çeşitlerinin meydana gelip gelmediği araştırılır. Uygunluğun sınırları belirlenirken linguistik kısıtlamaların hangi ölçüde rol oynadığı, yeni bir dil türüyle uzlaşmanın tamamıyla mümkün olup olmadığı değerlendirilir.

Uzun dönem uygunluğunda aynı konuşma topluluğunun üyesi olan konuşmacılarla farklı bir topluluğun konuşmacıları uygunluk kurarlarken, ilk olarak konuşmacılar, baskın dil türünün konuşulduğu topluluğun içinde belirtici olan linguistik değişken telaffuzlarını değiştirirler. Böylece ilk başta taklitle başlayan uygunlaşma, zamanla yeni telaffuz özelliklerinin kabulü şeklinde devam eder. Lehçeler arasında taklidin belirginleştirilmesinde “fonemik değişim” çok önemli bir rol oynar. İki farklı lehçe konuşurlarının temasları hâlinde belirgin telaffuz özelliklerini birbirlerine kabul ettirip ettirmedikleri ya da hangi ölçüde kabul ettirdiklerinin araştırılması, uygunluğun hangi dil türü yönünde gerçekleştiğini de gösterir.

1.4. Temasta Uygunluk Süreci ve Uzlaşmayı Etkileyen Faktörler

Uygunluk süreci üzerine yapılan nicel linguistik analizler, bazı aksan özelliklerinin bu aksanın konuşmacıları veya diğer aksan konuşmacıları tarafından niçin kabul edildiğini açıklayabilmiştir. Uygunluk kurulurken hedef varyetenin belirgin özellikleri, çeşitli engelleyici veya hızlandırıcı faktörlerin etkisiyle daha yavaş veya daha hızlı olarak kabul edilir. Bu engelleyici ve hızlandırıcı faktörlerin bulunması uzun dönem uygunluklarında belirli bir dil türünden diğerine uygunluk kurma yolları ve hızlarının, aynı şekilde hedef türden kazanılmış özelliklerin belirlenmesine de yardımcı olur (Trudgill 1986: 11-21)

Dil türleri arasında uzlaşma sırasında bireysel konuşmacıların birbirleriyle mantıksal bir ilişki kurmaları, uzlaşmanın sürekliliğini etkilemektedir. Karşılıklı olarak anlaşılabilirlik oranının yüksekliği bireylerin uzlaşmaya devam etmelerini sağlar. Burada anlaşılma arzusu da önemli bir faktördür.

Uzlaşmayı etkileyen önemli faktörlerden bir diğeri de yaş ve cinsiyettir. Çocuklar diğer yaş gruplarındaki kişilere oranla daha hızlı olarak uzlaşabilmektedir. Uzlaşmayı geciktiren sınırlamalar çocuklarda, büyüklerde olduğu ölçüde etkili değildir. Çocuklar başka bir dili öğrenirken fonotaktik sınırlamalarla kısıtlanmadıkları gibi başka bir lehçeyi öğrenirken de kısıtlanmazlar. Bu sebeple çocuklar uzlaşmada büyüklere oranla daha serbesttir.

Araştırmacılar tarafından uzlaşma süreci tespit edilmeye çalışılmıştır. K. Nordenstam’a göre uzlaşma, ilk olarak leksikal düzeyde başlar. Dil türleri arasındaki leksikal uzlaşmadan sonra morfolojik uzlaşma meydana gelir. Ancak bazı dil türlerinde leksikal uzlaşmayı fonolojik uzlaşma izler (Trudgill 1986: 31-36).

1.5. Uzlaşma Türlerinin Lehçe Temasındaki Görünümü

Dil türleri arasındaki kısa ve uzun dönem uzlaşmalarının bir üst safhasını lehçe teması oluşturur. Linguistik yenilikler ve linguistik şekiller, genellikle coğrafi olarak bir bölgeden diğerine doğru yayılır. Bu tür bir yayılımın büyük çapta ortaya çıkışının tespiti ve linguistik yeniliklerin takip ettiği coğrafi rotalar hakkında doğru tahminlerin yapılabilmesi için çeşitli coğrafi yayılım modelleri oluşturulmuştur.

Linguistik şekillerin yayılımının daha az ölçüde bir coğrafi bölgeden diğerine yalnız konuşmacı seviyesinde nakledilmesinde linguistik uzlaşmanın büyük bir rolü vardır. Konuşmacılar yüz yüze

etkileşme sayesinde, birbirlerinin konuşma kalıpları arasındaki farklılıkları azaltarak ve konuşmalarındaki özellikleri karşılıklı olarak benimseyerek zamanla linguistik açıdan uzlaşma gösterirler. Eğer bir konuşmacı belirli bir aksan veya lehçeyle yeterince sık uzlaşma sağlarsa, uzlaşma zaman içinde sürekli hâle gelebilir. Uzlaşmanın daha fazla gerçekleşmesinde coğrafi yakınlık oldukça önemli bir etkidir. Çünkü insanlar yakınlarında yaşayan insanlarla daha fazla ilişki kurarlar. Coğrafi mesafenin artması temasın da azalmasına sebep olur. Eğer farklı bir linguistik türden gelen bir özelliğin benimsenmesi için yeterli ölçüde uzlaşma gerçekleşiyorsa, zamanla o özellik konuşmacının aksanının ya da lehçesinin daimî bir parçası hâline gelebilir. Konuşmacıların yeni bir özelliği dillerine yerleştirmeleri farklı süreler alabilir. Özelliğin kabulü için ilk olarak yüz yüze temasın gerçekleşmesi gerekir. Yüz yüze temas boyunca uzlaşma meydana gelir ve uzlaşmanın sürekliliği de bu ölçüde gerçekleşir. Uzlaşmanın düzeniyle birlikte fonolojik biçimlerin coğrafi yayılımı hızlanır. Lehçeler arası temasta kaynak lehçeden gönderilen linguistik şekil, alıcı lehçede kullanılmaya başlanan şekilde aynı olmak zorunda değildir. Gönderme esnasında şeklin bir miktar farklılaşması, muhtemelen uzlaşmadaki eksiklikten kaynaklanmaktadır. Bu eksikliklerin bazıları, konuşmacıların uzlaşma esnasında diğer konuşmacılardan farklılık göstermeleri, onları kopya eder gibi taklit etmemelerinden dolayı şekilleri tam olarak ifade etmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Tamamlanmamış uzlaşmanın bir biçimi, temas edilen lehçeden alınan değişken özellikler içerirken, diğer bir biçimi de leksik bir yayılım içerir. Bu tür uzlaşmanın nasıl meydana geldiğini tespit etmek için aşama aşama meydana gelen bir aktivite türü gibi gözlemlemek gerekir.

Uzlaşmanın meydana geldiği, fakat tamamlanamadığı dil türleri, karışık lehçeler şeklinde karşımıza çıkar. Bu tür lehçelerde leksik olarak uzlaşma gerçekleşmiştir. Chambers'ın taklit lehçeler olarak belirttiği lehçelerde ise, diğer dil türleriyle uzlaşma tamamlanmamış, sadece bazı fonetik özellikler alınmıştır. Esas lehçe ve hedef lehçenin fonetik olarak orta seviyede etkileşime girdiği lehçe temaslarının gelişiminin de bu tarzda olduğu düşünülebilir (Trudgill 1986: 57-62).

Lehçe temaslarıyla ortaya çıkan yeni dil türleri ya da bir dil türünde meydana gelen değişim çeşitli seviyelerde gerçekleşebilir. Leksik ve fonetik seviyede başlayan temas zamanla morfolojik etkileşim ve değişimle sonuçlanabilir.

T. Bynon, lehçeler arasında kesin sınırlar olmadığını, kırsal kesimde birbirine yakın yörelerin lehçeleri arasında yakınlık olduğunu, bölgeler arasındaki uzaklığın lehçeler arasında da ayrılıkları artırdığını ileri sürmekte; ancak günümüzde kentsel kesimde böyle bir lehçe sınırından söz etmenin mümkün olmadığını söylemektedir. T. Bynon, lehçeler arasında sınır yerine bazı dil özelliklerinin yoğun olarak kullanıldığı merkezî alanlarla değişik dil özelliklerinin görüldüğü geçiş bölgelerinden söz edebileceğini; merkez alanlarının kültürel merkezlerin etki alanı altındaki bölgeler olduğunu belirtir. Böylece, lehçeler arasında kesin sınırların bulunmayışının lehçelerin olmadığı anlamına gelmediği, siyasî ve kültürel açıdan önemli merkezlerin çevrelerini dilsel açıdan etkiledikleri görüşünün daha gerçekçi olacağı sonucuna varır (Bynon 1977: 190-191).

U. Weinreich, aynı toplumda bir arada ya da birbirine yakın bölgelerde konuşulan dil ve lehçelerin birbirini etkilediklerini ve bu etkileşim sonunda zaman içinde dilde değişmeye yol açan değişkenliğin oluştuğunu ileri sürmektedir (Weinreich 1983), (Weinreich vd. 1983: 94-195). Genel olarak dildeki değişme olgusunu kuramsal bir çerçeveye oturtmak amacıyla yapılan çalışmalarda da dildeki ve dil

türlerindeki değişme olgusunun dilsel ve özellikle de toplumsal kaynaklı değişkenliğin sonucu olduğu görüşüne varılmıştır.

2. Başkurt Dil Sahasındaki Lehçe Teması Örnekleri

Başkurt Türkçesi, Tatar Türkçesiyle birlikte Genel Türk dilinin Kuzeybatı-Kıpçak grubunun İdil-Ural kolu içinde yer almaktadır.

Başkurt ve Tatar Türkleri, Kazan şehrinin kuzeyindeki Komi, Ud (Ar, Votyak) ve Viyatka bölgesinden güneyde Astrahan'a ve Hazar denizine kadar, batıda Sura nehrinden doğuda Ural dağlarına kadar uzanan, yani İdil nehrinin orta ve aşağı mecralarıyla buna bağlanan nehirlerin suladığı yerleri içine alan ve gerek coğrafî, gerekse siyasî bakımdan "İdil-Ural" diye adlandırılan bölgede, asırlardır varlıklarını sürdüren iki Türk boyudur. Kazan Hanlığı döneminde bir arada yaşayan, Rus istilâsına birlikte karşı koyan, önce siyasî daha sonra da içtimaî ve medenî sahalarda sürekli işbirliği içinde olan bu iki Türk halkı, Rusların bazı siyasî oyunlarına maruz kalıncaya kadar tam anlamıyla birbirleriyle kaynaşmış bir şekilde varlıklarını sürdürmekteydi.

Başkurt Türkleriyle Tatar Türkleri arasında, yaklaşık bin yıl önce başlayan dinî, siyasî, sosyal ve ekonomik bir birlik vardı. Her iki halk da İdil-Ural sahası ve çevresinde Türkistan edebî diliyle ortak esaslara dayanan bir yazı dilini kullanmıştır. İdil-Ural sahasındaki yazı dili geleneği, Bulgar döneminden kalma mezar taşları ve benzeri sınırlı dil malzemesi hariç tutulduğunda, Altın Ordu zamanından günümüze kadar bütünlüğünü koruyarak gelmiştir. XVI. yüzyılda bu yazı dili geleneği, bir ölçüde zayıflamışsa da doğuda Çağatay, batıda da Osmanlı Türkçesinin tesirleri sayesinde XIX. yüzyıla kadar gelebilmiştir (Öner 1994: 69). İdil-Ural sahasında ve Türkistan'da yaşayanlar, bu yazı diline "Türkî" adını veriyorlardı; ancak bu yazı dili, 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra parçalanmaya başlamıştır (Ercilâsun 1993: 68-69).

Başkurt ve Tatar Türkleri, 1917 İhtilâli'nde ortaya çıkan her boya bir cumhuriyet fikri yaygınlaşınca kadar din, dil, âdet ve kültür bakımından kaynaşmış durumdaydılar. Konuştukları diller de birer halk konuşma diliydi.

XX. yüzyıla kadar, "konuşma dili" olarak gelen Başkurt ve Tatar Türkçeleri, Başkurt Muhtar Cumhuriyetinin ve Tatar Muhtar Cumhuriyetinin kurulmasıyla birlikte yazı dili olarak kullanılmaya başlanmıştır (Benzing 1959: 421). Günümüz Başkurt ve Tatar edebî dilleri Ural-Volga boyu Türkçesi, bediî halk edebiyatı eserlerinin dili ve yaşayan halk dili (konuşma dili) esasında biçimlenmiştir.

Yüzyıllar boyu ortak bir coğrafyada iç içe yaşayan Başkurt ve Tatar Türkleri arasındaki sıkı temas, dil özelliklerinden de açıkça anlaşılmaktadır. Başkurt Türkçesinin konuşulduğu dil sahasında Tatar Türkleriyle dolayısıyla da Tatar Türkçesiyle olan sıkı temas neticesinde fonetik, morfolojik, leksik ve semantik açıdan her iki Türkçe arasındaki benzerlikler bir hayli fazla, farklılıklar ise son derece azdır. Günümüzde pek çok araştırmacı dil bilimi açısından Başkurt Türkçesini, Tatar Türkçesinin bir ağızı olarak değerlendirmektedir. Tatar ve Kazak Türkçelerinin geçiş köprüsü hâlindeki Başkurt Türkçesi, şekil bakımından Tatar Türkçesiyle hemen hemen aynı özellikleri gösterirken, ses bakımından farklılaşmıştır (Garipov vd. 1972), (Garipov 1979).

Başkurt ve Tatar Türkleri yaşadıkları coğrafî bölgeler bakımından incelendiğinde bu iki Türk lehçesinin konuşulduğu dil sahasının Başkurdistan ve Tataristan sınırlarıyla hiç de bağdaşmadığı görülür. Çünkü bu Türk boyları günümüzde hem Başkurdistan'da hem de Tataristan'da oldukça karışık bir şekilde iç içe yaşamaktadır. Bu iki ülke arasında çizilen sunî sınırlar, bu iki Türk boyunun gerçek yerleşim

bölgelerini göstermemektedir. Her boya bir dil politikası yüzünden Başkurt ve Tatar Türklerinin konuşma dilleri, birbirinden ayrı yazı dilleri hâline getirilmiştir. Yazı dili oluşumunda da sınırların oluşturulmasında olduğu gibi siyasî bazı planların uygulandığını görüyoruz. Öyle ki yüzyıl öncesine kadar ortak bir yazı dilini kullanan iki Türk boyunun yazı dilleri oluşturulurken özellikle birbirinden farklılaşmalarını sağlayacak ağızları esas alınmıştır. Gerçekten de Başkurt Türkçesinin yazı dilinin esas alındığı Güney ağızıyla Tatar Türkçesinin yazı dilinin temelini oluşturan Orta (Merkez) ağızının fonetik açıdan birbirinden oldukça farklı özellikler taşıdığı görülür. Başkurt ve Tatar Türkçelerinin ağızları incelendiğinde iki Türk boyu arasındaki etkileşim ve temas açıkça görülebilir.

Başkurt Türkçesi, kuzeybatı Türk şiveleri içinde özellikle Tatar ve Kazak Türkçeleriyle ortaklık göstermektedir. Başkurt Türkçesiyle Tatar Türkçesinin ağızları, konuşurlarının ortak bir coğrafyada iç içe kaynaşmış olarak yaşamaları sebebiyle sürekli etkileşim içinde bulunmuştur. Bu etkileşim sayesinde birbirlerinin çeşitli özelliklerini almışlardır. Bazı bölgelerde etkileşim dilin çeşitli katmanlarında büyük ölçüde gerçekleşirken, bazı bölgelerde daha az gerçekleşmiştir. Bu iki Türkçenin konuşurlarının bir arada yaşadıkları ya da coğrafi olarak yakın mesafelerde buldukları bölgelerde etkileşimin arttığı görülmektedir. Bu bölgelerde konuşulan ağızlar, özellikleri bakımından diğer ağızlardan farklılaştıkları için ağız araştırmacıları tarafından ağız tasniflerinde, hangi ağız grubuna dâhil edilmeleri gerektiği ya da özel bir ağız grubu olarak değerlendirilmesinin daha doğru olup olmayacağı yönünde farklı fikirlerin öne sürülmesine sebep olmuştur. Özellikle Başkurt Türkçesinin Kuzeybatı ağız grubunun varlığı, ayrı bir ağız olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği veya özellikleri bakımından Başkurt Türkçesinin bir ağız mı, yoksa Tatar Türkçesinin doğuda yer alan ağızlarının Başkurt Türkçesinin özelliklerini kazanmış bir parçası mı olduğu konusu uzun süre tartışılmıştır. Bu durum Başkurt dil sahasında konuşulan ağızlarla Tatar dil sahasında konuşulan ağızların ortak coğrafyada yayılmasından kaynaklanmaktadır.

2.1. Başkurt ve Tatar Türkçesi Ağızlarının Tasnifi Meselesi

Başkurt Türkçesi ağızlarının genel olarak tasnifi meselesiyle pek çok yerli ve yabancı araştırmacı ilgilenmiş ve çeşitli tasnif denemeleri yapılmıştır. Buna bağlı olarak Başkurt Türkçesi ağızlarının nasıl tasnif edilmesi gerektiği hususunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Esasen bu farklılıklar, ağızların bölgesel olarak birbirleri ve Tatar Türkçesinin ağızlarıyla etkileşmelerinin kesintili ve düzensiz bir biçimde araştırılmasından, ağızların tasnifinde meydana gelen görüş ayrılıklarından kaynaklanmaktadır (Maksyutova 1976: 12).

Başkurt Türkçesi ağızları üzerine yapılan ilk tasnif denemeleri, XX. yüzyılın ilk yarısına rastlamaktadır. Bu yüzyıldan günümüze kadar pek çok tasnif denemesi yapılmıştır. Bu denemelerde genellikle ağızların konuşulduğu coğrafi bölgeler ya da coğrafi yönler esas alınmıştır. Ayrıca Başkurt Türkçesinin ağız sistemi, Başkurt boylarının oluşumuyla sıkı bir ilişki içinde olduğu için boy adlarına göre de tasnifler yapılmıştır (Maksyutova 1976: 5).

1940 yılının sonunda, Mecit Gafurî Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından düzenlenen II. Genel Başkurt Linguistik Konferansı'nda Başkurt Türkçesinin ağızlar sistemiyle ilgili olarak tartışmalar gündeme gelmiştir. Bu tartışmalar sonucunda Başkurt Türkçesinin "Doğu", "Güney" ve "Batı" olmak üzere üç ağız grubunu içeren bir dil atlası kabul edilmiş, bu dil atlasında yedi ağız gösterilmiştir (Maksyutova 1984: 76). Bu konferansta bazı ağız araştırmacıları "Batı" ağız grubunun Başkurt Türkçesinin bir ağız grubu olarak değerlendirilmesinin yanlış olacağını öne sürmüş ve bu ağız grubunu Tatar Türkçesinin bir ağızı olarak kabul etmişlerdir (Kiyekbayev 1958: 41, 43).

Araştırmacılar tarafından Başkurt Türkçesinin kaç ağız grubunun bulunduğu konusu yıllarca tartışılmış, sonuçta genel bir kanı olarak Başkurt Türkçesinin iki büyük ağız grubunun bulunduğu ileri sürülmüş ve bunlar Güney ve Doğu ağız grubu olarak adlandırılmıştır. Kuzeybatı ağız grubu üzerine kesin bir fikir ya da kanaat ileri sürülmemiştir. Kuzeybatı ağız grubu, hem taşıdığı fonetik özellikler bakımından hem de konuşulduğu saha bakımından özel bir yere sahiptir. Bu özelliğinden ötürü, Kuzeybatı ağız grubunun Başkurt Türkçesinin üçüncü bir ağız grubu olduğu meselesi uzun bir süre tartışılmıştır.

1953 yılında BFAN SSSR'nin düzenlediği ilmî seminerde, "Batı ağız grubu meselesi" yeniden gündeme getirilmiştir. Burada, Kuzeybatı Başkurt Türklerinin konuşma dili, Başkurt Türkçesinin üçüncü bir ağız grubu olarak kabul edilerek derinlemesine araştırılması teklif edilmiş, ağızların ayrıntılı bir şekilde gösterildiği 1940 yılında hazırlanan dil atlası yeniden kabul edilmiştir. 1954 yılında ilk defa Askin, Baltaçev, Burayev, Yamaul ilçelerine ağız araştırmaları heyeti oluşturulmuştur. Bu heyetin gramer alanında topladığı materyallere dayanarak Batı ağız grubunun Başkurt Türklerinin konuşma dilinin bir parçasını oluşturduğu sonucuna varılmıştır (Mircanova 1991: 13).

Araştırmacılar, Batı ağız grubu konusunda muhtelif görüşlere sahiptir. Tatar dilcilerinden L. Zalyay, L. T. Mahmutova ve diğerleri, Başkurt Türkçesinin bu ağız grubunu Tatar Türkçesinin Orta ağızına dâhil etmiş, M. Zakirev ise, Tatar Türkçesi ve Başkurt Türkçesinin ortak bir ağız grubu olarak saymıştır. L. T. Mahmutova, Başkurdistan'ın kuzeybatısında yaşayan Başkurt Türklerinin konuşma dilini Tatar Türkçesinin ağızlarına dâhil etmekle birlikte, Baykibaşev ilçesinin doğu kısmında çoğunlukla Başkurt Türkçesinin konuşulduğunu belirtmiştir (Mahmutova 1962: 59, 60). N. H. Maksyutova'ya göre, Kuzeybatı Başkurt Türklerinin konuşma dilinde Tatar Türkçesi'nin tesiri kabul edilse de bazı fonetik (/h/, /w/, /x/, /q/ sesleri, Tatar Türkçesinin /i/ pozisyonundaki /ä/ ünlüsü; rt, lt, mq, nq, ses birleşmeleri; /ay/, /äy/ diftongları), morfolojik (fiillerdeki zaman ekleri, zarfların oluşumu ve bünyesi, bağlaçlar) ve leksik özelliklerin Başkurt Türkçesine ait olduğu görülmektedir. Birbirleriyle yakın olan konuşma dillerinin karşılıklı teması sonucunda, Başkurt ve Tatar Türkçelerinin özelliklerini taşıyan karışık bir ağız grubu meydana gelmiştir (Maksyutova 1976: 11).

Diğer araştırmacılara göre, ağızların tasnifi konusunda farklı bir yöntemi benimseyen J. Ğ. Kiyekbayev, Başkurt Türkçesinin ağızlarını tespit ederken ağızların yayılmış olduğu bölgelere önem vermiştir. Kiyekbayev, coğrafî prensibe göre Başkurt Türkçesinin Güney, Kuzeydoğu (veya Doğu) olmak üzere iki büyük ağız grubunun bulunduğunu öne sürerken Batı ağız grubunu yok saymış, bu ağız grubunun konuşulduğu bölgede yayılmış olan Tatar Türkçesinin etkisi altındaki ağızları, Güney ağız grubu içinde değerlendirmiştir. Kuzeydoğu ağız grubu içinde Ay-Yayık veya Ana Doğu, Sakmar-Kızıl (Hakmar-Kıwıl), Argayaş, Sanar-Karabylak (Hänär-Karabylak) olmak üzere dört alt ağız ayırt etmiş, Ana Güney veya İk-Yuşatır, Orta, Zigazi nehrinin havzasındaki Zigan, Dým-Kara İdil, Başkurt ve Tatar Türklerine has özellikleri ihtiva eden Kuzeybatı ağızlarını da Güney ağız grubu içinde değerlendirmiştir (Kiyekbayev 1958: 43). Daha sonra Zigan ağızını Orta ağıza dâhil etmiş, Kuzeybatı ağızlarını da Güney ağız grubundan çıkarmıştır (Kiyekbayev vd. 1968: 10, 16).

J. Ğ. Kiyekbayev gibi, N. H. İşbulatov da Başkurt Türkçesinin Güney ve Doğu olmak üzere iki ağız grubunun olduğu kanaatindedir. İşbulatov, Kuzeybatı ağız grubunu Güney ağız grubu içinde orta bir ağız grubu olarak değerlendirmiştir (Mircanova 1979: 13).

K. Z. Ähmär, A. A. Yuldaşev ve T. M. Garipov ise, Başkurt Türkçesinde Güney, Doğu, Batı veya Kuzeybatı olmak üzere üç ağız grubunun olduğu ve Kuzeybatı ağız grubunun Başkurt Türkçesinin bir ağız grubu olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir (Ähmär 1941: 25), (Yuldaşev 1959: 99), (Garipov 1959: 48).

N. Poppe, Başkurt Türkçesinin Dağlık (veya Kuzeydoğu ve Güneydoğu), Bozkır (veya Güneybatı, merkez bölgeler) ve Kuzeybatı olmak üzere üç ağız grubu olduğunu kabul etmektedir (Poppe 1964: 3).

Başkurt Türkçesinin bütün özelliklerini göz önünde bulundurarak ağızların bölgesel özelliklerinin tespit edilmesi esasında tasnifini yapan N. H. Maksyutova, ağız gruplarının ve ağızların tasnifinde fonetik, morfolojik, leksik özelliklere ve ağızların coğrafi yerleşimine önem vermiş, bu ağızların fonetik, morfolojik, leksik özelliklerini 1956-1970 yılları arasında toplanan materyallerden elde etmiştir.

N. H. Maksyutova'ya göre, çağdaş Başkurt Türkçesinin iki ağız grubu vardır: Doğu (Kiuakan), Güney (Yurmatı). Maksyutova'ya göre, 1950'li yılların ağız tasniflerine dayanarak Sanar-Karabülak (Hänär-Karabülak) ağzının müstakil bir ağız olarak kabul edilmesi yanlıştır; çünkü Sanar (Hänär) ve Karabülak nehirlerinin havzalarında Başkurt Türklerinin çoğunlukta olduğu yerleşim merkezleri yoktur. Doğu ağız grubu, Başkurdistan'ın doğu, kuzeydoğu ve güneydoğu bölgelerini kapsamaktadır. Güney ağız grubu ise, Başkurdistan'ın ve eski Rusya Federasyonunun Sverdlovsk, Perm, Orenburg, Saratov illerini kapsamaktadır. Ona göre, Kuzeybatı ağız grubu, içerdiği fonetik, morfolojik ve leksik özellikleri bakımından Güney ağız grubu içinde değerlendirilmelidir (Maksyutova 1976: 13, 14).

Üzerinde uzun süren tartışmalar sonucunda Kuzeybatı ağız grubunun Başkurt Türkçesinin üçüncü bir ağız grubu olduğu fikri araştırmacılar arasında yaygınlaşmıştır. Bu ağız konusundaki başlıca tartışma sebebi ağzın yayıldığı bölgenin Tatar Türkçesi ağızlarının konuşulduğu bölgelere olan yakınlığı ve genel özelliklerinin daha çok Tatar Türkçesiyle benzeşmesidir.

Tatar ağız araştırmacılarına göre Tatar Türkçesinin Mişer, Orta ve Batı Sibir Tatar ağızları olmak üzere başlıca üç büyük ağız bulunmaktadır. Bunlardan Mişer ve Orta ağızlar bir grup oluşturabilecek şekilde pek çok ağızdan meydana gelmektedir. Mişer ağızı, Çistay, Sirgaç, Çüpreli, Melekes, Böri, Lembra ve Temnikov, Katnaş (Karışık) alt ağızlarından; Orta ağız ise, Kazan Ardı, Minzele, Tau Yagı, Berengi, Dürtöyli, Tuymazı, Kıygi, Barda, Nokrat, Kamışlı, Kasıym ve Kreşin Tatarları alt ağızlarından oluşmaktadır. Bu ağızlardan Orta ağız, Tataristan dışında Başkurt topraklarında Başkurt Türkçesinin Kuzeybatı ağızlarının yayıldığı sahada konuşulmaktadır. Etkileşim hâlindeki bu ağızlar, birbiriyle ortak özellikler taşımaktadır. Bu yüzden pek çok araştırmacı Kuzeybatı ağız grubunu, Tatar Türkçesinin Orta ağızı içinde değerlendirmiştir.

Başkurt ve Tatar ağız araştırmacıları arasında Kuzeybatı ağız grubunun Başkurt ve Tatar Türkçelerinden hangisine ait bir ağız grubu olduğu konusundaki tartışmalardan başka, her iki ülke arasında kalan sınır bölgelerindeki ağızların hangi Türkçeye daha yakın özellikler taşıdığı konusu da epeyce tartışılmıştır. Bu tartışmaların nihayetinde Başkurt ağız araştırmacıları, Başkurt Türkçesinin konuşulduğu dil sahasının Tatar Türkçesinin dil sahasıyla sınır olan bölgedeki ağzını Aralık ağızı (İşbulatov 1972: 44), Tatar ağız araştırmacıları ise, Katnaş ağızı (Ähätov 1984: 117) olarak adlandırmışlardır.

2.2. Başkurt Dil Sahasındaki Lehçe Temasının Özellikleri ve Örnekleri

Başkurt Türkçesi ağızlarının başka Türk lehçe ve şiveleriyle teması sonucunda ortaya çıkan özelliklerini genel olarak değerlendirecek olursak, Başkurt yazı dilinde farklılaşmaların olduğu ve temasın gerçekleştiği dil türüne doğru bir geçişin yaşandığı görülür. Başkurt Türkçesi ağızlarının diğer Türk lehçe ve şiveleriyle karşılıklı temasları sonucunda daha çok fonetik özelliklerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Başkurt yazı dilindeki kullanımlarından farklı olarak ağızların bazı morfolojik özelliklerinde de değişiklikler ya da ikili kullanımlar ortaya çıkmıştır. Söz varlığı etkileşimi tabii olarak gerçekleşmiştir.

Başkurt Türkçesinin Güney ve Doğu ağızları daha çok Kuzeybatı-Kıpçak Türk şivelerinin (Kazak, Tatar, Karakalpak, Nogay) etkisi altında kalmıştır. Başkurdistan'ın kuzeydoğusundaki ağızlarda ise, Kuzeydoğu Türk lehçe ve şivelerinin etkisinin arttığı görülür. Başkurdistan'ın batısındaki eski Başkurt boylarının ağızlarında eski zamanlarda Volga Bulgarlarının dilinin etkisi görülürken, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Tatar Türkçesinin etkisi artmaya başlamıştır. Günümüzde Kuzeybatı Başkurt Türkleri olarak adlandırılan halkın konuşma dilinin özellikleri, Tatar Türkçesinin özelliklerine çok yakındır. Bu sebeple konuşma dilleri Tatar Türkçesinin bir ağızı gibi değerlendirilmektedir.

Başkurt Türkçesinin Tatar Türkçesiyle sınırdış olduğu bölgelerdeki ağızlarında Tatar Türkçesinin etkisi de oldukça fazladır. Bu bölgedeki Aralık ağızında, Başkurt Türkçesine has /h/ ve /x/ ünsüzleri yerine /s/ ünsüzü kullanılmaktadır: *siskänÿp kittÿ* (Bşk.Tü. yd. *hiçkänÿp kittÿ*.) vd.

Mişer veya Tipter ağızlarıyla sınırdış Başkurt ağızlarında, hem Başkurt hem de Tatar Türkçelerinin özellikleri görülmektedir. Özellikle eklerde iki ünlü arasında Tatar Türkçesindeki /d/ yerine /w/'nin kullanımı, bu ağızları Başkurt Türkçesine yakınlaştırmaktadır. Çünkü bu ünsüz Başkurt Türkçesine hastır: *almawı* (Tat. Tü. *almadı* - Bşk. Tü. *almawı*) Bu örnekte Tatar Türkçesinin /d/ ünsüzü, Başkurt Türkçesinin /w/ ünsüzüne değişmiştir. Başkurt Türkçesinin Dým- Kara İdil ağızındaki *-maysa* (*-mäysä*) eki, Tatar Türkçesindeki *-mıyça* (*-miçä*) ve Başkurt Türkçesindeki *-mayınsa* (*-mäyinsä*) ekleriyle uygunluk göstermektedir.

Başkurt Türkçesinin Güney ağızı içinde yer alan alt ağızlardan, bu ağzın yayıldığı dil sahasının güneyinde bulunanlarda daha çok Kazak Türkçesinin etkisi görülmektedir. Bu etkileşim, ağızların söz varlığından da anlaşılmaktadır: *alap* “ıhlamur kabuğundan yapılan un kabı” – Kaz. Tü. *alap* “arpanın yeşil kısmı”; *aran* “yer kazılarak yapılan küçük hayvan tuzağı” – Kaz. Tü. *aran* “kır kuşlarını tutmak için yapılan tuzak”; *atau* “elin orta kısmındaki nasır”- Kaz. Tü. *atau* “düşünceli”; *aqman-töqman* “çok güçlü esen rüzgar” – Kaz. Tü. *aqpañ* “ocak ayındaki keskin soğuk”; *ılay* “balçık” – Kaz. Tü. *ılay* “balçık”; *baur(z)ıq* “atın bağrının önüne bağlanan kuşak” – Kaz. Tü. *baurtaq* “atın üzerine konulan minderlerin yanlarındaki kuşaklar” vd. (İşbulatov 1972: 44).

Güney ağızları grubunu diğer ağız gruplarından ayıran en önemli fonetik özellik, kelimenin son sesine göre /l/ ile başlayan isim yapma eklerinin ve çoğul eklerinin değişmesidir. Bilindiği üzere bu özellik Tatar Türkçesine hastır. Tatar Türkçesinde olduğu gibi Güney ağızları grubunda /m, n, ñ/ ünsüzleriyle biten isim ve fiil gövdelerinden sonra gelen isim yapma ekleri ve çoğul eklerindeki /l/ ünsüzü, /n/ ünsüzüne dönüşür: *qÿmnÿ* “kumlu”, *qÿmnÿq* “kumlu taş”, *qÿmna-* “kumla karıştırmak”, *kÿlännä-* “düzlemek”, *unnağan* “on kadar”, *harannan-* “cimrilik etmek”, *yÿnnän-* “kudurmak, çok sinirlenmek”, *yÿmnäw* “cansız”, *tübännäs* “meyilli”, **ärämnäş-* “adil olmamak”, *uramnär* “sokaklar”, *ülännär* “otlar”, *qasqannar* “kaçanlar”, *bÿsännär* “çayırklar” vd. (İşbulatov 1972: 34).

Güney ağız grubunun Aşağı Sakmar alt ağızı, Orenburg bölgesinin Kuvandık ve Sarıktaş rayonlarında yayılmıştır. Orenburg'da bulunan Başkurt Türklerinin konuşma dili karışık bir karaktere sahiptir. Konuşma dilleri Kazak Türkçesiyle temasta bulunmuştur. Genel olarak bu ağzın mahallî söz varlığı, Güney ağızları grubunun diğer ağızları ve Doğu ağızları grubunun özelliklerini taşımaktadır. Aşağı Sakmar alt ağızıyla Orta ağzın söz varlığında da ortaklıklar karşımıza çıkmaktadır: *baɣara* “kaya balığı” (*baɣra* [Dým], *baɣır* [Kubalyak]); *yalaɣay* “kulaklı şapka”; *yaprıy*, *yäprij*, *yärpisäk* “fıfır”; *yıptır* “yavaş”, *qıyrayış* “yuvarlak şapka”; *kälsäk* “alınan”; *salsıq* “çamurlu sokak”; *siwäy balıq*, *sibayt*, *sibaqa*, *simalay*, *simay* “küçük balık”; *älämis* “paçavra, bez parçası”; yine bu ağzın güneydoğusunda *äti*, *ätäy* “anne” vd. (Mircanova 1979: 26).

Güney ağızları grubunun İk-Sakmar ağzının Suran-İrgiz alt ağzında, birkaç kelimedede ön seste yazı dilindeki /h/ ünsüzü yerine /s/ ünsüzü kullanılmaktadır: *sataşırw* “sayıklamak”, *sylägäy* “tükürük”, *sıwık* “çizgi, hat”, *säyäl* “nasır”, *sälgä* “silgi”, *sümýs* “kepçe” vd. (Mircanova 1979: 28)

Güney ağızları grubunun Dým ağzında, İk-Sakmar, Kızıl ve diğer bazı ağızlarda da olduğu gibi kelimenin ön sesinde /s/ ünsüzü kullanılmaktadır: *sälgä* “silgi”, *sümýs* “kepçe”, *säyäl* “nasır” vd. (Aznagulov 1972: 7, 9).

Güney ağız grubuna giren Orta ağızda, son sese göre eklerde meydana gelen tonsuzlaşma olayı, Kara İdil ağzında olduğu gibi /lt/, /mt/, /nt/, /mq/ ve /nq/ ses birliklerinde de ortaya çıkmaktadır. Esasen bu fonetik olay, Kýsý, Kälsýr, Yurmatı, Yomran, Balıksı ve Un gibi eski Başkurt boy gruplarının ağız özelliğidir. Ayrıca bu olay sayesinde Orta ağız ve Kara İdil ağızı, Tatar Türkçesinin Sibir Tatar ağızı, Sarı Uygur Türkçesi ve Eski Run abidelerinin dili, özellikle de Eski Uygurca arasında bir bağ oluşmuştur (Tenişev 1963: 126, 129, 132). Bu bağ, Orta ağzın temsilcileri arasında eskiden Başkurt Türkleri tarafından asimile edilmiş Uygur, Türkmen ve Sart boylarının temsilcilerinin bulunmasıyla açıklanmaktadır (Kiyekbayev 1958: 10).

Güney ağızları grubunun Orta ağızı için karakteristik olan bu fonetik özelliğe, Başkurt Türkçesinin Kuzeybatı ağız grubunun Kara İdil ağzında da rastlanır. Bu ağzın en önemli fonetik özelliği, /lt/, /rt/, /nt/, /mt/, /ñk/, /mq/ ses birliklerinin düzenli olarak korunmasıdır: *bäräñký* “patates”, *ýlgärtän* ~ *ýlgärydän* “eskiden beri” vd. Ancak Kara İdil ağızı, /rt/ ses birliğini kelimelerde sistemli bir biçimde kullanması bakımından Orta ağızdan ayrılır. Orta ağızda, /rt/ ses birliği kullanılmamaktadır: Kíd.ağ. *yýbärtý* - Orta ağ. *yýbärwý* “bıraktı, gönderdi”, Kíd.ağ. *býrtä* - Orta ağ. *býrwä* “hiç” vd. (Mircanova 1991: 17)

Katay ve Doğu Tabın Başkurt Türklerinin konuşma dili ve Sibir Tatar Türklerinin yerleşim alanlarına yakın bölgelerdeki ağızlarda /lt/, /mt/, /nt/, /mq/ ve /nq/ ses birlikleri sistemli olarak ortaya çıkmamıştır.

Orta ağız ve Sibir Tatar ağızı arasındaki tarihî bağ, *z ~ s*, *c ~ ş*, *ñ ~ n* uygunluklarıyla kurulmaktadır (Mircanova 1979: 98). Bu bağın varlığı, her iki ağzın söz varlığıyla da ortaya konabilir: Or.ağ. *almurun* - Sib.Tat.ağ. *albýrýn* “yaban gülü”; Or.ağ. *ätäkä* - Sib.Tat.ağ. *ätäk* “tel” ; Or.ağ. *hamxiu* - Sib.Tat.ağ. *tsämtságıyu* “bitkin hâle gelmek” vd. (Tumaşiva 1961: 100, 136)

Orta ağızda olduğu gibi Güney ağızları grubunun Dým ağızıyla Tatar Türkçesinin Sibir Tatar ağızı arasında da söz varlığı bakımından bir ortaklık söz konusudur: Dým ağ. *burxiq* - Sib. Tat.ağ. *burhiq* “porsuk”; Dým ağ. *xýsa* - Sib. Tat.ağ. *hýxa* “mekik”; Dým ağ. *tupxa* - Sib. Tat.ağ. *tupha* “eşik” vd.

Güney ağızları grubunun Dým ağzının Kuzeydoğu (veya Kudey) alt ağzında Kazak Türkçesinin etkileri görülmektedir. Bu alt ağzı Dým ağzından ayıran en önemli özelliği, kelime veya hece başında çoğu zaman diş-damak /j/ ünsüzünün kullanılmasıdır: *jal itýw* “dinlenmek”, *jıraç ~ yıraç* “uzak”, *jıldam at* “hızlı at”, *juyma ~ yıma* “silgi” vd.

Kuzeydoğu (veya Kudey) alt ağzında ön seste /y/ ünsüzü yerine /j/ ünsüzünün kullanılması, bu alt ağzı Başkurt Türkçesinin Doğu ağızları grubuyla Kazak Türkçesine yakınlaştırmaktadır (Mircanova 1979: 171). Bu fonetik olaya Başkurt Türkçesinin Doğu ağız grubunda da rastlanmaktadır: *jarıw* “vurmak, dönmek”, *jäyäw* “yayan, yaya olarak”, *jäyýn* “yayın”, *jıyıw* “toplamak”, *jitý* “yedi sayısı”, *kügýljým* “mavimsi” vd. Ancak bu özellik, bütün kelimeler için geçerli değildir. Pek çok kelime önses ve iç ses durumunda Başkurt yazı dilinde olduğu gibi, /y/ ünsüzü kullanılmaktadır: *yıl* “yel”, *yýlkän* “yelken”, *yänäş* “yanında”, *yàgàràw* “koşmak”, *yàmlä* “teklif, önerme”, *yàn* “yün” vd. (Maksyutova 1976: 18)

Yine Başkurt Türkçesinin Kuzeybatı ağızları grubunda, Doğu ağızları grubunun Ay ve Mias ağızlarında ve Güney ağızları grubunun Dým ağzında olduğu gibi, Başkurt Türkçesi yazı dilinde kelime başında [y] okunan /ý/ ve /y/ ünsüzü yerine, /j/ ünsüzünün kullanımı yaygındır: *jitý* “yedi sayısı”, *jir* “yer”, *jıyu* “gömmek, defnetmek”, *jiläk* “çilek”, *jäy* “yaz”, *jýmıraq* “bilmece”, *jýmşqş* “yonga”, *jüpläü* “takdir etmek” vd.

Kuzeybatı ağız grubunun Aşağı Bel (Ik) ağzı, kuzeyde Gayna ağzı, doğuda Tanıp ağzı, güneyde Güney ağızları grubunun Dým ağzıyla temas hâlinde olması sonucu bu ağızlar arasında sürekli olarak karşılıklı bir etkileşim olmuş, dolayısıyla da Aşağı Bel (Ik) ağzı, bu ağızların bazı özelliklerini benimsemiştir. Gayna, Tanıp ve Dým ağızlarında olduğu gibi, bu ağzıda da Kazak Türkçesinin etkisiyle Başkurt yazı dilinde kelime başında kullanılan /y/ ünsüzü yerine /j/ ünsüzünün kullanımına rastlanmaktadır: *jarar* “iyi, çok iyi”, *jauu* “yağmak” vd. Aşağı Bel (Ik) ağzında, aynı kelimenin ön seste hem /y/ ünsüzüyle hem de /j/ ünsüzüyle başlayan örnekleri de bulunmaktadır: *yañı ~ jañı* “yeni”, *yuq ~ juq* “yok” vd. (Mircanova 1991: 151)

Doğu ağızları grubunda kök sonundaki /l/ ünsüzü, kelimeye herhangi bir ek getirildiğinde çoğunlukla düşmektedir. Bu ağız grubu, bu yönüyle Özbek Türkçesinin Kıpçak ağızlarıyla benzeşmektedir: Doğu ağ. gr. *amanı* – Öz. Tü. Kıp. ağ. *amad* “almadı”; Doğu ağ. gr. *qaha* – Öz. Tü. Kıp. ağ. *qalsa* “kalsa”; Doğu ağ. gr. *kihýn* – Öz. Tü. Kıp. ağ. *kesin* “gelsin”; Doğu ağ. gr. *hağan* – Öz. Tü. Kıp. ağ. *sağan* “yerleştiren, koyan” vd. (Mircanova 1991: 13)

Doğu ağız grubunun Salyut ağzında, bazı kelimelerde yazı dilindeki /ý/ ünlüsü yerine, /u/ ünlüsü kullanılmaktadır. Bu açıdan Salyut ağzı hem Başkurt Türkçesinden hem de Tatar Türkçesinden farklılaşmaktadır: *yuqtau* “uyumak”, *tutınıu* “tutunmak” vd. bu özelliğe Başkurt Türkçesinin Kuzeybatı ağızları grubunda da rastlanmaktadır: *qumıan* “ibrik”, *surau* “soru”, *buırwaq* “nefes borusu”, *uşau* “benzemek” vd. (Maksyutova 1976: 217)

Başkurt Türkçesinin Doğu ağız grubunun Mias ağzı, çok geniş bir coğrafyada konuşulmaktadır. Araştırmacılar arasında 1980’li yıllara kadar Mias ağzının kapladığı geniş sahanın orta kısmında bulunan ara ağızların Başkurt Türkçesinin ağızlarına ait olmadığı şeklinde bir kanaat mevcuttu. Bunun sebebi ise, Başkurt boylarının göçleri esnasındaki tarihî süreçte Mias ağzının ana parçadan nasıl koptuğunun tespit edilememesidir. Sadece, bu ağzın günümüzde yayıldığı sahada taşıdığı temel özellikleri üzerinde araştırmalar yapılmıştır (Maksyutova 1976: 219).

Mias ağız taşıyıcılarının ana parçası, geçmiş dönemlerde Kazak Türkleriyle temasta bulunarak onların konuşma diliyle tanışmıştır. Bu temas sonucunda, Mias ağzının söz varlığındaki bazı kelimelerde, Başkurt yazı dilindeki /ş/ ünsüzünün yerine, /s/ ünsüzünün kullanımı ortaya çıkmıştır: *askawan* “mide”, *qıys qıyrt* “kuşlar” vd. (Mahmutova 1962: 69)

Başkurt Türkçesinin Doğu ağız grubu içinde yer alan Kızıl, Argayaş ve Mias ağızlarıyla Kazak Türkçesi ve bazı Kıpçak grubu Türk şiveleri arasında ortak bir söz varlığı bulunmaktadır: *qaulan* (Kızıl ağ.) “bir çeşit ot” – *qau* (Kaz. Tü.); *täläü* (Doğu ağ. gr.) “tavuğun tüylerini yolmak” – *tüleü* (Kaz. Tü.) – *tuleü* (Nogay Tü.); *tañdau* (Doğu ağ. gr.) “gırtlak” – *tanday* (Kazak Tü.)- *tanlay* (Nogay Tü.); *kikýl* (Doğu ağ. gr.) “atın yelesi” – *kekil* (Kazak Tü.) – *kekel* (Nogay Tü.); *buw turayay* (Doğu ağ. gr.) “turgay kuşu” – *boz torayay* (Kazak Tü.), *boz torayay* (Nogay Tü.); *ükýl* (Kızıl ağ.), *ükýl inäy* (Bşk. Tü. ağ.) “yaşlı anne” – *ökil* (Kazak Tü.), *okil aqa* (Nogay Tü.) “yaşlı baba” vd. (İşbulatov 1972: 46)

Kuzeybatı ağız grubu içinde yer alan Tanıp ağızı, Başkurt Türkçesinden daha çok Tatar Türkçesinin özelliklerini taşıyan bir ağızdır. Ağız taşıyıcılarının farklı boylardan oluşması bakımından bu ağız, önemli bir yapıya sahiptir. Tanıp ağzının yayıldığı sahada, eski Tepter ve Mişerlerden başka çok sayıda Mariler ve Udmurtlar da bulunmaktadır. Eskiden, bu saha üzerindeki yerleşim bölgelerinde yaşayan halk, karışık bir demografik yapıya sahipti. Pek çok köyün halkı, farklı farklı boylara mensup insanlardan oluşuyordu. Daha sonraları, bu yerleşim bölgelerindeki Mariler ve Udmurtlar, İslâmiyeti kabul etmiş ve zamanla Başkurt Türkleri tarafından asimile edilerek Başkurt Türklerine katılmışlardır (Mircanova 1991: 74). Tanıp ağzının yayıldığı saha üzerinde, eskiden az sayıda Tatar Türkünün yaşadığı yerleşim bölgeleri de bulunmaktaydı. Günümüzde ise, bu yerleşim bölgeleri Mişerlerin yerleşim bölgelerinin de katılımıyla sayıca çoğalmıştır. Bu yerleşim bölgeleri, genel olarak Tanıp ağzının yayıldığı sahanın güney kısmında bulunmaktadır; ancak Tanıp ağzının yayıldığı saha içinde bulunmalarına rağmen, Tanıp ağızı bu yerleşim bölgelerinde çok az yayılmıştır. Günümüzde, Mişer ağızı kendine has bir özellik taşımaktadır. Öyle ki, Mişer ağızı içinde Mişkin ağızı, Kara İdil Mişerlerinin ağızı ve bazı Tatar Türkçesi ağızları bulunmaktadır. Mişer ağzının taşıyıcıları, Tanıp ağzının yayıldığı saha üzerinde hızla artmaktadır (Mircanova 1991: 77).

Tanıp Başkurt Türklerinin konuşma dili, ağız özellikleri bakımından Tanıp ağzının yayıldığı saha üzerinde yaşayan yerli halkın konuşma dilinin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu yerli halkın konuşma dilinin özellikleri, bölgesel olarak Tanıp ağzının oluşmasında yardımcı olmuştur. Tanıp ağızı, ağız özellikleri bakımından Tanıp nehrinin havzasında yaşayan yerli halkın konuşma dilini yansıtmaları ve genel olarak da onların konuşma dilini temsil ettiği için “Tanıp” adını almıştır.

Tanıp ağzında, Başkurt yazı dilinden farklı olarak kelimelerde /w/ ünsüzü yerine, çoğunlukla /z/ ünsüzü kullanılmaktadır. Bu bakımdan ağız Tatar Türkçesine yakınlaşmıştır: *býzay* “buğday”, *izän* “döşeme”, *qazaq* “çivi”, *yýzryq* “yumruk” vd.

Tanıp ağzının ayırt edici önemli fonetik özelliklerinden biri de bu ağızda niteliği bakımından Çuvaşçadaki /s/ (/x/) ünsüzünü hatırlatan ve hafif ıslıklı bir şekilde telaffuz edilen /s/ ünsüzünün bulunmasıdır. Bu ünsüz, Başkurt yazı dilindeki /s/ ve Tatar Türkçesindeki /ç/ ünsüzüne karşılık olarak kullanılmaktadır: *às* “uç”, *sýbyn* “cibin”, *sit* “uç, kenar”, *suqır* “çukur”, *tàpsàk* “son, sondaki” vd. (Mircanova 1991: 136)

Bu ağızda *biu*, *bu*, *şul* “bu”, *týgy* “o” işaret zamirlerinin çoğul şekillerinin *mına* / *mınar*, *şuna* / *şunar* ve *týgýnä* / *týgýnär* biçiminde kullanımları Tatar Türkçesine hastır (Mircanova 1991: 99).

Başkurt Türkçesinin Kuzeybatı ağız grubunun Aşağı Bel (Ik) ağızı, ağız özellikleri bakımından Tataristan'ın Agrız ve diğer rayonlarında yaşayan İnıy boyunun temsilcilerinden olan Kuzeybatı Türklerinin konuşma dili ve Yanaul rayonundaki Buy ve Piz nehirlerinin havzalarında yaşayan Uran boyu temsilcilerinin konuşma diliyle benzeşmektedir (Kuzeyev 1974: 335).

XVIII. yüzyıldan başlayarak bütün Ik ve Ak İdil nehirlerinin havzalarında ve Ufa şehrinden başlayarak Ik ve Ak İdil nehirlerinin Kamu nehrine dökülmeden önce yer alan Zakam topraklarında yerleşen Aşağı Bel (Ik) Başkurt Türkleri, bu bölgede Güney ve Doğu Başkurt boylarıyla temasta bulunmuşlardır (Kuzeyev 1974: 344. 345). Bu temasın varlığını, boylar arasında ortak olan tamgalardan anlıyoruz. Ayrıca, günümüzde Aşağı Bel (Ik) ağızının yayıldığı sahada Güney ve Doğu Başkurt boylarına ait Kıpçak, Katay, Tabın, Minyar, Tamyar ve Sıgryan gibi etnonimler de bulunmaktadır. Boylar arasındaki ortak tamgalar incelendiğinde, Aşağı Bel (Ik) ağızı ve Dým ağızı arasında pek çok benzerliğin olduğu görülür. Her iki ağızda da ağız taşıyıcıları, Asabalar (Baskurt toprak sahipleri) ve Tepterler, Atambaylar (toprağı işleyenler) olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Ayrıca, eskiden Aşağı Bel (Ik) ağızının yayıldığı sahada bulunan Başkurt ve Tepter yerleşim merkezleri de Başkurt (Baskirt Öçy) ve Tepter (Tepter Öçy) şeklinde iki gruba ayrılıyordu. Bu yerleşim merkezlerinde yaşayan Tepterler, toprağı işleyen Başkurt Türkleri olup bu bölgeye göç yoluyla gelen Tatar Türklerinden oluşuyordu. Tepter grubu içinde pek çok Mari (Çırmış), Udmurt (Ar) ve Fin-Ugor boylarının temsilcileri bulunuyordu. Bunların bir kısmı, Başkurt köylerinde veya bu köylere yakın olan köylerde yerleşmişlerdi. Daha sonra, bu boy temsilcileri İslâmiyeti kabul etmiş ve zamanla dil asimilasyonuna uğrayarak Başkurt Türklerine katılmışlardır (Mircanova 1991: 164).

Aşağı Bel (Ik) ağızında fonetik açıdan Tatar Türkçesinin etkisi fazla görülmezken, morfolojik açıdan özellikle şahıs zamirlerinde Tatar Türkçesindeki bazı şekillerin kullanıldığı görülür. Bu ağızda *min* "ben" ve *sin* "sen" şahıs zamirleri tamlayan hâlinde iki farklı şekilde kullanılmaktadır: *minnän / minän* "benim", *sinnän / sinän* "senin". Bu şekillerden *minnän*, *sinnän* Tatar Türkçesi yazı dilinde de kullanılmaktadır.

Bu ağızda *ul* "o" üçüncü tekil şahıs zamiri, *al* şeklinde kullanılmaktadır. Bu kullanıma, Başkurt Türkçesinin Argayaş ve Orta ağızında da rastlanmaktadır. Başkurt yazı dilindeki *ular* üçüncü çoğul şahıs zamiri, bu ağızda *alar* şeklindedir. Bu kullanım Tatar Türkçesi yazı diline hastır (Mircanova 1991: 221, 224).

Başkurt Türkçesinin Kuzeybatı ağız grubu içinde yer alan Gayna ağızının taşıyıcıları olan Gayna Başkurt Türkleri, Başkurt boylarının bölge olarak yerleşim alanlarının kuzey kısmında bulunmaktadır. Gayna Başkurt Türkleri, XIII.-XIV. yüzyıllarda Tulva ve Silva nehirlerinin havzalarında yerleşerek bu bölgedeki yerli Fin-Ugor halklarıyla sıkı temasta bulunmuşlardır. Gayna Başkurt Türklerinin Fin-Ugor halklarıyla temasları sırasında, Başkurt Türklerinin güçlü etkilerinden dolayı, zamanla yerli Fin-Ugor halkları asimile olmuştur (Ähätov 1984: 37). Günümüzde bütün edebiyat ve güncel yayınları Kazan'dan temin eden Gayna Başkurt Türkleri, Tatar yazı diliyle eğitim görmektedir.

Gayna ağızının genel özelliklerine bakıldığında Tatar Türkçesinin güçlü etkisi açıkça görülmektedir. Bu ağızı diğer Başkurt ağızlarından ayıran ve Tatar Türkçesine yakınlaştıran en önemli fonetik özelliği, kelime sonundaki /ay/, /äy/ diftongları yerine /ıy/, /ıyy/ diftonglarının kullanılmasıdır: *alıy* "işte böyle", *bılıy* "işte şöyle", *şulıy* "şöyle" vd.

Gayna ağzında Başkurt yazı dilindeki /s/ ünsüzü yerine, kelimenin bütün durumlarında /ç/ ünsüzünün kullanılması da Tatar yazı diline has bir özelliktir: *çiçqan* “sıçan”, *çàçkàràw* “aksırmak”, *çulaq* “çolak”, *küğyrçin* “güvercin” vd.

Gayna ağzında karşılaşılan Tatar Türkçesinin bir diğer özelliği de Başkurt yazı dilindeki kelime başı /h/ ünsüzü yerine, /s/ ünsüzünün kullanılmasıdır: *sin* “sen”, *suw* “su” *saldan* “örs” vd. (Ähätoŋ 1984: 44)

Buraya kadar Tatar Türkçesinin özelliklerini yansıtan Başkurt Türkçesi ağızlarını genel olarak değerlendirmeye çalıştık. Bazı Başkurt Türkçesi ağızlarının Tatar Türkçesinin özelliklerini yansıttığını gördük. Aynı tarzda bir etkileşim Tatar Türkçesi ağızlarında da gerçekleşmiştir. Tatar Türkçesinin Başkurt Türkçesinin özelliklerini gösteren ağızlarının da aynı Başkurt Türkçesi ağızlarında olduğu gibi genellikle iki ülkenin ortak sınır bölgelerindeki sahada yayılmış ağızları olduğunu görüyoruz. Bu ağızlar ve taşıdıkları Başkurt Türkçesi özellikleri kısaca şu şekildedir:

Tatar Türkçesinin Kazan Ardı ağzında /a/ ünlüsü, Başkurt Türkçesinin Kuzeybatı ağız grubunun Kara İdil ağzında olduğu gibi, bir miktar dudaksıllaşarak (/a^o/) telaffuz edilir. Bu özellik, Tatar Türkçesinin Orta ağız grubunun Kıyğı ağzında da bulunmaktadır. Ancak bu ağzıda bu ünlü daha açık ve kısa bir biçimde telaffuz edilir. Batı Sibir Tatar Türkleri ağzında ise, Kıyğı ağzından daha da açık ve kısaltılmış bir dudaksıl /a/ ünlüsü kullanılmaktadır. Mişer ağız grubunun bazı ağızlarında da /a/ ünlüsünün dudaksıllaştırılmış varyantı kullanılmaktadır.

Tatar Türkçesinin Orta ağız grubu içinde yer alan Minzälä ağzı, Başkurt Türkçesinin pek çok özelliğini taşımaktadır. Bunun sebebi, ağzın yayıldığı sahada yüzyıllar boyunca Başkurt Türkleriyle Tatar Türklerinin bir arada yaşamalarıdır. Bu ağzıda Tatar Türkçesinin ses sisteminde bulunmayan /w/ ünsüzünün kullanımı yaygındır: *wur* “büyük, yüce”, *tàwü* “sıralamak”, *yawıu* “yazmak”, *öwin* “uzun”, *qıw* “kız”, *kàw* “güz” vd. (Ähätoŋ 1984: 46)

Minzälä ağzında kelime sonunda /-ıy/, /-i/ yerine /-ay/ ve /-äy/ kullanımı yaygındır. Bu da Başkurt Türkçesine has bir özelliktir: *anday* - Tat.Tü. yd. *andıy* “öyle”; *mönday* - Tat.Tü. *möndıy* “böyle”; *şunday* - Tat.Tü. *şundıy* “şöyle”; *barmay*- Tat.Tü. *barmıy* “gitmiyor”; *uqımay* - Tat.Tü. *uqımıy* “okumuyor” vd. (Ähätoŋ 1984: 54)

Tatar Türkçesinin Tau Yagı ağzında /k/ ünsüzü, iki ünlü arasında ünlüyle biten bir kelimedenden sonra geldiğinde /g/ ünsüzüne değişmektedir: *igýnçý* “ikinci”, *çögır* “çukur”, *býr gýşý* “bir kişi” vd. Bu özelliğe Başkurt Türkçesinde de rastlanmaktadır: *Býr gýşý gildý*. “Bir kişi geldi.” (Ähätoŋ 1984: 111, 112).

Tatar Türkçesinin Bärý ağzında Tatar Türkçesi yazı dilindeki /ç/ ünsüzüyle başlayan kelimeler, /j/ ve /y/’li olarak ikili şekilde kullanılmaktadır. Bu bakımdan Bärý ağzı, Kazak ve Başkurt Türkçeleriyle yakınlaşmaktadır: *jiläk* ~ *yiläk* “çilek”, *jil* ~ *yil* “yel” vd. (Ähätoŋ 1984: 86, 107).

Tatar Türkçesinin Kamışlı, Çüpreli ve Batı Sibir Tatar ağızlarında yazı dilinden farklı olarak kelime başı /c/ ünsüzleri yerine /y/ ünsüzü kullanılmaktadır: *yan* “can”, *yýmýş* “yemiş”, *ýr* “yer” vd. (Ähätoŋ 1984: 129).

Sonuç

XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında dildeki değişkenlik olgusunu, başka bir deyişle, bir dilin değişik bölgelerdeki türlerini ve bu türler arasındaki benzerlik ve ayrılıkları saptamak amacıyla yapılan çalışmalarda genellikle dil türleri arasında kesin sınırlar olmadığı; lehçe, şive, ağız gibi ayrımların ve zaman içinde gerçekleşen değişimlerin sebeplerinin dile bağlı etkenlerden çok toplumsal etkenlere bağlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Aralarında yaklaşık bin yıllık dinî, siyasî, sosyal, ekonomik bir birlik bulunan Başkurt Türkleri ve Tatar Türkleri yaşadıkları ortak coğrafyada sürekli etkileşim hâlinde olmuşlardır. Bu etkileşim sonucunda doğal olarak konuşma dillerinde de bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Çalışmamızda bu etkileşimi ele almaya çalıştık. Tespit ettiğimiz örnekler sonucunda özellikle coğrafî olarak bir arada iç içe yaşadıkları bölgelerde etkileşimin daha fazla gerçekleştiğini gördük. Bu etkileşim, hem Başkurt Türkçesinin hem de Tatar Türkçesinin bazı ağızlarında genellikle fonetik açıdan farklı kullanımlara sebep olmuştur. Bazı Başkurt ağızlarında Tatar Türkçesinin, bazı Tatar ağızlarında da Başkurt Türkçesinin özelliklerinin kullanımının tespiti de bu etkileşimi açıkça göstermektedir.

Kısaltmalar

Bşk.Tü.	: Başkurt Türkçesi
Doğu ağ. gr.	: Doğu ağız grubu
Kaz. Tü.	: Kazak Türkçesi
Kid.ağ.	: Kara İdil ağızı
Or.ağ.	: Orta ağız
Öz. Tü.	: Özbek Türkçesi
Sib. Tat.ağ.	: Sibir Tatar ağızı
Tat. Tü.	: Tatar Türkçesi
yd.	: yazı dili

Kaynaklar

- Abdullayev, F. A. (1967). *Fonetika Horezmskih Govorov*, Taşkent.
- Aksan, D. (1990). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 3*, TDK Yay.: 439/3, Ankara.
- Aznagulov, R. G. (1972). *Yazıkovie Osobennosti Orenburgskih Başkir*, Moskva.
- Ähätov ,G. H. (1984). *Tatar Dialektologiyası*, Kazan.
- Ähmär, K. Z. (1941). *Başkırt Tıly, Peduçilitsilar Ösän Däryslık*, Öfö.
- Benzing, J. (1959). "Das Baschkirische", *PhTF I*, Wiesbaden.
- Bynon, T. (1977). *Historical Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Crystal ,D. (1991). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, London.
- Ercilâsun, A. B.(1993). *Türk Dünyası Üzerine Makaleler-İncelemeler*, Akçağ Yayınları: 93, Ankara.
- Garipov, T. M. (1959). *Başkirskiy Dialektologičeskiy Sbornik*, Ufa.
- Garipov, T. M. ve N. V. Çeremisinoı. (1972). *Yazıkovie kontaktı v Başkirii*, Ufa.
- Garipov, T. M. (1979). *Kıpçakskie yazıki Uralo-Povolj'ya, opit sinhroničeskoı i diahroničeskoı harakteristiki*, Moskva.

İşbulatov, N. (1972). *Häwýrgý Başkýrt Týlý, Öfà*.

Kiyekbayev, J. Ğ. (1958). *Başqört Diälýkttäry Häm Ularwiñ Tarihýnä Qıxqasa İnýş*, Başqörtöstan Däülät Universitýti Ğilmi Yawmalar, 3. basılış, Başqört Filologiya Seriyahı No: 2, Öfà.

Kiyekbayev, J. Ğ. ve A. A. Gällämov, H. S. Färitov, Ğ. Ğ. Säitbattalov (1968). *Başqýrt Týlý, Pedagogiya Uçilitsylär Ösýn Däryslýk, Öfö*.

Kuzeyev, R. G. (1974). *Proishojdenie Başkirskogo Naroda*, Moskva.

Maksyutova, N. H. (1976). *Vostoçnyy Dialekt Başkirskogo Yazıka*, İzdatelstvo "Nauka", Moskva.

Maksyutova, N. H. (1984). "Başkirskaya Dialektologiya (İtogi i Perspektivi)", *Sovetskaya Tyurkologiya*, C. II.

Mahmutova, L. T. (1962). "O Tatarski* Govorah Severo-Zapadni* Rayonov Başkirskoy ASSR", *Materialı Po Tatarskoy Dialektologii*, C. II, Kazan.

Mircanova, S. F. (1979). *Yujnyy Dialekt Başkirskogo Yazıka*, İzdatelstvo "Nauka", Moskva.

Mircanova, S. F. (1991). *Severo-Zapadnyy Dialekt Başkirskogo Yazıka (Formirovanie i Sovremennoe Sostoyanie)*, Başkirskoe Knijnoe İzdatelsvo, Ufa.

Öner, M. (1994). "Başkurt Türkçesinden Metinler", *TDE*, S. 8, İzmir.

Poppe, N. (1964). *Bashkir Manual*, Indiana University Publications Uralic and Altaic Series, Vol: 36, Indiana University, Bloomington.

Tenişev, E. R. (1963). "Sistema Soglasnih v Yazıke Drevneuygurskih Pamyatnikov Uygurkogo Pisma Turfana i Gansu", *Voprosi Dialektologii Tyurskih Yazıkov*, Bakû.

Trudgill, P. (1986). *Dialects in Contact*, New York.

Tumaşıva, D. G. ve D. G. Tumaşıva (1961). *Kõnbatış Sibir Tatarları Týlý, Grammatik Oçerk Häm Süzlýk*, Kazan.

Weinreich, U. (1983). *Languages in Contact*, Linguistic Circle and the Hague: Mouton, New York.

Weinreich, U. ve W. Labov, M. I. Herzog (1983). "Empirical Foundations of a Theory of Language Change", *Diractions for Historical Linguistics*, W. D. Lehmann, Y. Malkiel, (eds.) Austin: University of Texas Press, s. 94-195.

Yuldaşev, A. A. (1959). *k Probleme Formirovaniya Başkirskogo Natsionalnogo Yazıka*, Voprosi Başkirskoy Filologii, Moskva.

